

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Д'ЯКОНОВА ІРИНА ІВАНІВНА

УДК 336.143.232(477)

**БЮДЖЕТНИЙ ДЕФЦИТ І ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ
УКРАЇНИ**

08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми - 2000

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана в Українській академії банківської справи Міністерства освіти України

Науковий керівник – Доктор економічних наук, професор *Єніфанов Анатолій Олександрович*, Українська академія банківської справи, ректор

Офіційні опоненти: Доктор економічних наук, професор *Москаленко Володимир Петрович*, акціонерне товариство "Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе", начальник відділу економіки;

Кандидат економічних наук, доцент *Скрипник Юрій Володимирович*, Сумський державний аграрний університет, доцент кафедри фінансів і кредиту

Провідна установа – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, кафедра фінансів і кредиту Міністерства освіти України, м. Харків

Захист відбудеться "3" березня 2000 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.55.081.01 Української академії банківської справи за адресою: 40030, м. Суми, вул. Соборна, 39, ауд. 204.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Української академії банківської справи за адресою: 40030, м. Суми, вул. Соборна, 39.

Автореферат розісланий 2 лютого 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Коваленко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження

В умовах поглиблення економічних реформ важливого значення набуває необхідність пошуку теоретичних і практичних шляхів, спрямованих на стабілізацію і розвиток економіки України. Одним з основних напрямків наукових досліджень в сучасних умовах є дослідження процесу формування дефіциту бюджету і його зв'язок з основними показниками розвитку економіки держави.

Сьогодні в умовах спаду виробництва, відсутності його кредитної підтримки, посилення фінансової нестабільності, кризи неплатежів, невиконання доходів бюджетів всіх рівнів процес зростання дефіциту бюджету є однією з найбільш дискусійних проблем і вимагає подальшого дослідження.

Основні чинники, що впливають на реформування економіки і зростання дефіциту бюджету полягають у економічній та політичній нестабільності, недосконалої законодавчої бази, невиваженої бюджетній та податковій політиці.

Науковим дослідженням питань бюджету присвячені праці О.Д. Василика, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, А.І. Даниленка, А.О. Єпіфанова, О.Д. Заруби, В.І. Кравченка, І.І. Лукінова, А.М. Мороза, В.П. Москаленка, Г.О. П'ятаченка, М.І. Савлука, І.В. Сало, В.М. Суторміної, Ю.В. Тимошенко та інших.

Проблеми бюджету, фінансового планування обґрунтовуються також в працях російських вчених А.М. Александрова, Е.О. Вознесенського, В.П. Дяченка, Є.В. Коломіна, С.І. Лушіна, Л.П. Павлової, В.М. Радіонової, М.Г. Сичова та ряду інших.

Аналіз підходів до теоретичного обґрунтування та практичного впровадження наукових досягнень у галузі бюджету дає змогу визначити, що проблема дефіциту все ще є актуальною, а тому вимагає подальших досліджень, розробки і впровадження дійових заходів щодо стабілізації і розвитку економіки держави.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами

Наукові результати, теоретичні положення й висновки дослідження було використано під час виконання науково-дослідної теми "Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні" (номер державної реєстрації 0199б002342), а також у процесі підготовки рішень Сумської обласної, міських та районних Рад про затвердження бюджетів.

Мета і завдання дослідження

Основною метою дослідження є комплексне теоретичне і практичне вивчення економічної природи і суті дефіциту бюджету та його впливу на стабілізацію і розвиток економіки.

Відповідно до поставленої мети у дисертаційній роботі були поставлені і вирішувались такі завдання дослідження:

- розкрити економічну природу бюджетного дефіциту і його роль в умовах економіки перехідного періоду;
- дослідити взаємозв'язок і вплив дефіциту бюджету на рівень основних показників розвитку економіки країни;
- визначити чинники виникнення бюджетного дефіциту;
- обґрунтувати систему показників оцінки рівня бюджетного дефіциту та його фінансування;
- розглянути вплив податків на формування дохідної частини державного і місцевих бюджетів та розробити пропозиції щодо їх оптимізації;
- удосконалити методи регулювання дефіциту державного і місцевих бюджетів;
- обґрунтувати зміст та роль прогнозів в управлінні дефіцитом бюджету.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження

Основні положення, що визначають наукову новизну дисертаційного дослідження, полягають у наступному:

- досліджено економічну сутність, чинники виникнення та роль бюджетного дефіциту у регулюванні економічних і соціальних процесів у країні з економікою перехідного періоду;
- обґрунтовано взаємозв'язок дефіциту бюджету і загальних тенденцій розвитку економіки;
- узагальнено систему показників оцінки рівня бюджетного дефіциту і його фінансування;
- обґрунтовано вплив податків на розвиток економіки і скорочення дефіциту бюджету;
- запропоновано класифікацію розподілу податків в Україні залежно від об'єкта, способу стягнення, платника і кінцевого отримувача податків;
- обґрунтовано необхідність вдосконалення прямого оподаткування на основі введення єдиного податку з метою скорочення дефіциту бюджету;
- розроблено модель управління складовими бюджетного дефіциту на основі дослідження темпів їх приросту з метою прогнозування основних тенденцій розвитку економіки країни.

Особистий внесок здобувача

- визначено сукупність положень про економічну природу і сутність дефіциту державного і місцевих бюджетів;
- досліджено особливості взаємозв'язку дефіциту бюджету з макроекономічними показниками та його вплив на регулювання економічного розвитку держави;
- обґрунтовано систему показників оцінки рівня бюджетного дефіциту як показника незбалансованості доходів і видатків;
- визначено особливості прояву і впливу бюджетного дефіциту на економіку та шляхи його оптимізації;
- розроблено класифікацію розподілу податків в Україні;
- внесено пропозиції щодо спрощення системи оподаткування та введення податку на основні фонди і місцевого податку, розрахованого залежно від кількості працюючих на підприємстві чи в окремій галузі;
- розроблено модель взаємозв'язку бюджетного дефіциту і економічного зростання з метою покращання бюджетного регулювання.

Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення одержаних результатів визначається розробленими, обґрунтованими та запропонованими автором підходами, методиками та пропозиціями щодо вдосконалення бюджетної, податкової політики та зменшення дефіциту державного і місцевих бюджетів з метою забезпечення макроекономічної стабілізації і розвитку.

На основі застосування відносних показників оцінки рівня бюджетного дефіциту досліджено тенденції його розвитку, обґрунтовано вплив податків на розвиток економіки і скорочення дефіциту бюджету, що, в свою чергу, дозволяє зробити пропозиції щодо вдосконалення системи оподаткування і стимулювання бюджетних надходжень.

З метою прогнозування загальних тенденцій розвитку економіки країни, в практичній діяльності можна застосовувати модель управління складовими бюджетного дефіциту на основі дослідження темпів їх приросту.

Основні положення дисертаційних досліджень знайшли застосування в роботі Міністерства фінансів України, фінансових органів Сумської області; при підготовці проектів нормативних актів з місцевого оподаткування, бюджету; в посиленні фінансово-бюджетної дисципліни, а також у практичній діяльності Сумської обласної Ради народних депутатів та навчальному процесі Української академії банківської справи.

Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані законодавчими органами місцевого і державного підпорядкування при розробці і затвердженні Державного бюджету, Податкового кодексу України. Можливе також використання матеріалів праці при розробленні і підготовці курсів “Бюджет”, “Бюджетні системи”.

Апробація результатів дисертації

Основні положення і висновки дисертаційної роботи доповідались, обговорювались і отримали позитивну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і

семінарах, а саме: міжнародній конференції-семінарі “Проблеми і перспективи формування цивілізованого суспільства в Україні” (м. Харків, 1996); міжнародній науково-практичній конференції “Економічна політика і співробітництво регіонів України та Росії: проблеми і перспективи” (м. Суми, 1998); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України” (22-24 вересня 1998 р., м. Суми), на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Української академії банківської справи в 1997-1999 рр., а також викладені у публікаціях.

Матеріали досліджень використовувались при підготовці рішень та розпоряджень обласної Ради, облдержадміністрації та державної податкової адміністрації щодо затвердження і виконання місцевих бюджетів Сумської області, а також у навчальному процесі при викладанні економічних дисциплін.

Публікації

За результатами проведеного дослідження опубліковано наукових робіт загальним обсягом 9,7 д.а., з яких особисто автору належить 9,7 д.а.

Структура і зміст роботи

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації – 182 сторінок, у т. ч. на 49 сторінках розміщені 14 таблиць, 13 рисунків, 5 додатків і список використаних джерел із 148 найменувань.

У “Вступі” обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, сформульовані мета та основні завдання, характеризується наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, розкривається основний зміст роботи.

У першому розділі дисертації “Бюджетний дефіцит як незбалансованість макроекономічних зв’язків” визначається поняття дефіциту бюджету як показника незбалансованості доходів і видатків, аналізуються причини та фактори бюджетного дефіциту та їх вплив на виконання бюджетів усіх рівнів, обґрунтовується система показників оцінки рівня бюджетного дефіциту та його фінансування.

У другому розділі “Механізм управління бюджетним дефіцитом в економіці перехідного періоду” розглядаються фінансові аспекти реформування економіки. На основі аналізу чинників бюджетного дефіциту визначені шляхи удосконалення методів регулювання доходів, видатків та дефіциту державного і місцевих бюджетів.

Розглядаються найважливіші складові дохідних частин бюджетів всіх рівнів і теоретично обґрунтовується їх вплив на рівень і динаміку дефіциту бюджету.

Обґрунтовується необхідність виваженої податкової політики як основи розвитку економіки і скорочення дефіциту бюджету, розробляється класифікація розподілу податків в Україні, вносяться пропозиції щодо оптимізації останніх.

У третьому розділі “Прогнозування й моделювання бюджетного дефіциту у механізмі його управління” досліджено систему показників оцінки рівня бюджетного дефіциту, що надає змогу визначити його вплив на макроекономічний розвиток держави та відпрацювати оптимальний режим фінансування.

Визначено шляхи оптимізації, а також досліджено зміст та роль прогнозів в управлінні дефіцитом бюджету.

Обґрунтовано необхідність моделювання збалансованості доходів і витрат бюджету та його дефіциту. Розроблено модель взаємозв’язку бюджетного дефіциту і економічного зростання, що дозволить якісно поліпшити фінансове прогнозування як основу здійснення обґрунтованої економічної стратегії і зменшення дефіциту бюджету.

У “Висновках” розглянуто результати дисертаційного дослідження та наведено пропозиції і рекомендації щодо їх впровадження з метою забезпечення стабілізації і розвитку економіки.

Додатки містять допоміжну цифрову інформацію, таблиці, інший ілюстративний матеріал.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У дисертаційній роботі обґрунтовано економічну природу, взаємозв'язок і вплив дефіциту бюджету на основні загальноекономічні показники розвитку держави в умовах перехідного періоду. Досвід високорозвинутих країн свідчить про обернено пропорційну залежність рівня бюджетного дефіциту і стадії економічного розвитку держави, що досліджується в роботі на прикладі тенденцій розвитку економіки України. Доведено можливість вирішення соціально-економічних проблем за допомогою ринкових механізмів за умов стабільного зростання валового внутрішнього продукту, доходів бюджету і зниження дефіциту бюджету.

Бюджетний дефіцит характеризується перевищенням видатків державного бюджету над його доходами. Реальністю сьогодення є те, що більшість як розвинутих країн, так і країн з перехідною економікою не можуть збалансувати бюджети за доходами і видатками, а тому зводять його з дефіцитом. Зазначений факт зумовлює необхідність дослідження цих процесів в економіці та виявлення граничного розміру дефіциту, його впливу на економіку в короткостроковому і довгостроковому періоді та джерел його фінансування.

Дослідження бюджетного дефіциту базується на аналізі передумов для його зростання або зменшення, до яких належать бюджетна і податкова політика, а також розвиток економіки в цілому.

Заслугує на увагу думка про визначення необхідності застосування відносних показників оцінки рівня бюджетного дефіциту, а також їх структурний аналіз з метою більш ґрунтовного дослідження наявних тенденцій. Так, окрім абсолютних показників розміру дефіциту бюджету, його значення доцільно співвідносити з розміром валового внутрішнього продукту, доходами і видатками бюджетів відповідних років.

Так, для визначення реального стану економіки вводиться поняття структурного дефіциту, який мав би місце при даній системі формування доходів і видатків бюджету держави в умовах повної зайнятості. Величина структурного дефіциту (в % до валового внутрішнього продукту) більш стійка у часі на відміну від фактичного дефіциту, а тому застосовується у визначенні дефіциту у довгостроковій перспективі.

На підставі досліджень, проведених в роботі, можемо стверджувати, що в період з 1992 по 1998 роки абсолютні показники основних складових дефіциту Зведеного бюджету України мають стійку тенденцію зростання. Так, валовий внутрішній продукт зріс за період, що аналізується з 50 млн. грн. до 103869 млн. грн. або у 2077 разів; доходи – у 2154,6 рази; видатки – у 1736,7 рази. При цьому, дефіцит Зведеного бюджету зріс з 36,9 млн. грн. у 1992 році до 3380,7 млн. грн. у 1998 році.

Розрахунок і аналіз показників оцінки дефіциту бюджету відповідного рівня дає підстави для обґрунтування обернено пропорційної залежності між відносними і абсолютними показниками оцінки як дефіциту, так і основних його складових. Так, питома вага дефіциту бюджету за період з 1992 по 1998 роки скоротилася: у валовому внутрішньому продукті – з 13,8 до 3,3 %, у доходах і видатках – з 56,3 до 11,3% та з 35,9 до 10,2 % відповідно.

В той же час, прослідковуючи тенденції до зменшення обсягу промислової продукції (темп зростання якого в 1998 році по відношенню до попереднього року склав 98,5 %), скорочення прибутку у народному господарстві, збільшення питомої ваги збиткових підприємств з 3,5 % в 1992 році до 54,5 % у 1998 і I півріччі 1999 року можемо констатувати схильність показника дефіциту бюджету не до законів збільшення вартості, а до законів інфляції, а, отже, про набування останнім пасивної форми.

Досліджуючи тенденції розвитку і спаду бюджетного дефіциту, можна визначити умови його формування, що полягають у:

- загальному спаді виробництва, зниженні ефективності його роботи;
- несвоєчасному проведенні структурних змін в економіці;
- жорсткій податковій політиці, яка не стимулює виробництво;
- розвитку інфляційних процесів, кредитній та ціновій політиці;
- незбалансованості доходів і видатків бюджету, зростанні видатків при зниженні доходів;
- відсутності інвестиційної привабливості.

Відповідно до причин бюджетного дефіциту можна виділити політичні, економічні, методологічні та технологічні фактори.

Досліджуючи чинники виникнення бюджетного дефіциту, було зроблено висновок, що в своїй сукупності вони провокують негативні явища в економіці. Так, спад виробництва веде до згортання кредитної діяльності банків, посилення податкового тиску, виникнення кризи неплатежів, зростання бартерних операцій і взаємозаліків, зменшення доходів бюджету та зростання його дефіциту і неможливості проведення заходів фінансової підтримки виробника, що ставить питання про відпрацювання методів погашення дефіциту бюджету (табл. 1).

Удосконалення методів погашення дефіциту бюджету повинно здійснюватися виходячи з необхідності розвитку виробництва; скорочення дефіциту бюджету, зростання інвестицій та доходів, а кінцевою метою їх впровадження повинна бути стабілізація і розвиток економіки України.

Таблиця 1

Методи погашення дефіциту бюджету

№ пор.	Методи	Позитивні ознаки	Негативні ознаки
1	Запозичень	розвиток виробництва	фінансування видатків
2	Скорочення видатків	скорочення дефіциту	погіршення фінансування бюджетних установ
3	Емісійний	короткостроковий лаг інвестицій	інфляція
4	Податковий	зростання доходів	спад виробництва
5	Інвестиційний	стабілізація і розвиток економіки	скорочення видатків
6	Інфляційний	можливість інвестицій	дестабілізація економіки

В умовах спаду виробництва, як свідчить світовий досвід, необхідне державне втручання в процес реформування економіки. Це втручання повинно забезпечувати розвиток виробництва, впровадження наукомістких та ресурсозберігаючих технологій. Вирішення цих питань є складною проблемою і потребує великого проміжку часу, що пройшли країни з ринковою економікою. Україна цього часу не має, що обумовлює цілу низку невіршених проблем, до яких належать: спад виробництва, тяжкий фінансовий стан підприємств, криза неплатежів, ненадходження податків, доходів бюджету, дефіцит бюджету. Відомо, що зі зростанням частки дефіциту бюджету у валовому внутрішньому продукті та державних витрат зменшуються темпи економічного зростання. Діюча система податків не підвищує фінансову стабільність, не робить пріоритетним розвиток підприємств, не стимулює впровадження нових технологій.

В умовах нестабільної економіки України, коли ринок капіталу формується, очевидно стає залежність складових, так званого кола слабозвинутості, притаманного країнам, що розвиваються. В ньому кожний елемент спонукає розвиток і дію наступного, тобто: низький рівень накопичення капіталу призводить до перевищення темпів зростання чисельності зайнятих в усіх галузях промисловості по відношенню до росту капіталу. Це стає причиною зниження капіталоозброєності, що веде до падіння рівня продуктивності праці і зниження заробітків населення як одного з головних власників інвестиційних коштів, а також процесу падіння їх спроможності до накопичення заощаджень.

Характерною рисою української системи господарювання є те, що вона дозволяє не тільки працездатному населенню отримувати додаткові заробітки і приховувати їх від оподаткування, а й підприємствам мати приховані прибутки, які згодом осідають у вигляді заощаджень у готівці чи іноземній валюті, тобто перетворюються на нейтральні гроші, які повністю виключені з грошового обігу.

На наш погляд, прийняття дійових заходів щодо відновлення довіри населення до національної грошової одиниці, створення сприятливих умов для розвитку конкурентоспроможної банківської системи повинно залучити нейтральні гроші в економіку держави та інвестиційних процесів і перетворити коло слаборозвинутості у коло стабілізації економіки, що обгрунтовано в дисертаційній роботі.

Вагомий вплив на ці процеси має виважена податкова політика. Негативна дія податків на заощадження грошей населення веде до зменшення інвестицій, а вони є однією з центральних проблем економічної політики держави. В короткостроковому періоді зростання заощаджень діє на зайнятість, в довгостроковому – на накопичення капіталу і темпи економічного зростання.

Пригнічуючи виробництво, податки і самі зазнають зворотної дії – їх надходження поступово зменшується, що призводить до значного скорочення надходження податків у дохідну частину бюджетів усіх рівнів і збільшення дефіциту їх бюджетів.

Кожна податкова система відображає рівень розвитку економіки, фінансової науки, різні напрями фінансової політики уряду, а її ефективність досягається у тому випадку, якщо дотримуються наступні основні принципи:

- рівність оподаткування;
- раціональне поєднання фіскальної та стимулюючої функцій податків;
- забезпечення тісного взаємозв'язку між всіма податками.

Так, згідно з Законом України “Про бюджетну систему України” від 29 серпня 1995 р. № 253/95 та Законом України “Про систему оподаткування” від 2 лютого 1994 р. № 3904-ХІІ розроблено класифікацію розподілу податків в Україні, яка зображена на рисунку 1. Подібна систематизація необхідна для визначення пріоритетних напрямків реформування податкової політики.

До питання про реформування податкової політики існують різні підходи. Одні пропонують провести корекції діючих податків. Інші – зовсім змінити модель податків. Поліпшення податкової системи повинно відбуватися з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку країни. На наш погляд, в Україні слід було б застосувати варіант ліберальної ринкової економіки з порівняно низькою масштабністю перерозподілу державою валового внутрішнього продукту. За таких умов податки використовуються як засіб створення сприятливих умов для діяльності промислових підприємств, що вимагає низького рівня податкового тиску. Однак в умовах сьогодення не можна забувати про необхідність забезпечення валового внутрішнього продукту достатнім об'ємом коштів з метою використання їх на соціальні цілі.

Отже, постає питання про оптимізацію структури податкової системи, підвищення рівня податкової культури, визначення ефективного розміру податкового навантаження.

Реформуванню підлягають правові норми, які визначають форми, методи, механізми регулювання і встановлення величини і порядку стягнення податків, зборів, інших обов'язкових платежів у бюджети та державні цільові фонди, необхідні державі для виконання своїх функцій.

Класифікація розподілу податків залежно від:

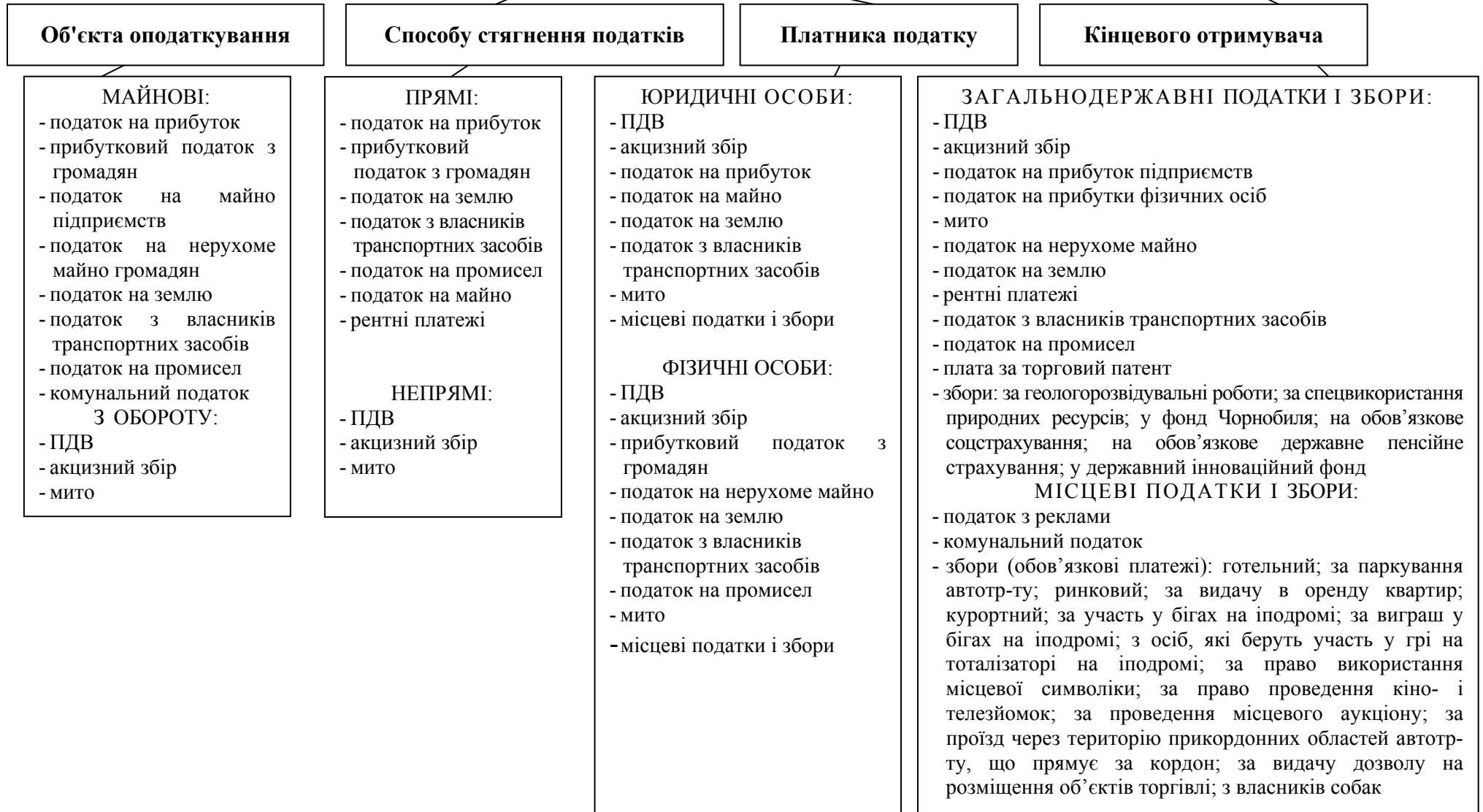


Рис.1. Класифікація розподілу податків в Україні

На нашу думку, було б доцільно об'єднати державні податки (крім непрямих, в т.ч. ПДВ і акцизного збору та інших, які в кінцевому результаті сплачує споживач – населення) в один податок з основних фондів.

Нормативи відрахувань податку до бюджету встановлюються виходячи з балансової вартості основних фондів на початок планованого періоду з поквартальною розбивкою у процентах залежно від рентабельності виробництва (робіт, послуг) за формулою:

$$N = \frac{X}{\Phi K} \times 100 \% , \quad (1)$$

де N – норматив відрахувань у процентах;
 X – фактична сума податку;
 Φ – балансова вартість основних фондів;
 K – коригуючий коефіцієнт залежно від галузі виробництва та виду діяльності.

На думку автора, введення єдиного прямого загальнодержавного податку з підприємств допоможе не тільки прискорити і спростити процедуру стягнення платежів до бюджету, а й дасть можливість знизити затрати на виробництво, що призведе до підвищення прибутковості, забезпечить розвиток виробництва, і, таким чином, сприятиме зростанню надходжень від непрямих податків до бюджету.

Крім того, заміна державних податків на єдиний податок на основні фонди дасть змогу підприємствам промислової сфери:

- ввести в експлуатацію основні фонди, які на сьогодні перепродуються, або не задіяні через бажання власників продати їх, коли настане підвищений попит на ті чи інші основні фонди;
- посилити довіру підприємств до податкової політики держави у цілому;
- оперативно коригувати формування податку залежно від кризових явищ в економіці чи її стабілізації;
- вирівняти умови оподаткування рентабельних і збиткових підприємств, за рахунок чого надати поступального розвитку першим і банкрутству, без державної підтримки, других.

Перебудова податкової системи повинна проводитись із врахуванням потреб, які забезпечили б формування місцевих бюджетів.

Проведення заходів щодо розширення економічної самостійності регіонів суттєво підвищить дохідну частину місцевих бюджетів, скоротить дотації і дефіцит державного бюджету. Цьому сприяє і введення місцевих податків, але їх кількість дуже велика.

На нашу думку, доцільно ввести один місцевий податок виходячи з обсягів надходжень податків і зборів за ряд років та планованих витрат на затверджені місцевими органами влади заходи і покриття дефіциту бюджету. При цьому вирішення питання формування додаткових коштів на покриття дефіциту місцевих бюджетів повинно виходити із загальної чисельності працюючих в місті, селищі, без врахування установ і організацій, які фінансуються з державного чи місцевих бюджетів.

Тому визначення недостатніх коштів для фінансування місцевих бюджетів в кожному окремому році проводиться за формулою:

$$H_i = Y_i - X_i , \quad (2)$$

де H_i – дефіцит бюджету у відповідному періоді;

Y_i – видатки бюджетів у відповідному періоді;

X_i – доходи бюджетів у відповідному періоді.

Загальна сума надходжень до місцевого бюджету буде становити загальний розмір внесків по кожній галузі і може бути у загальному вигляді розрахована за допомогою формули:

$$V = \sum_{j=1}^m \frac{\sum_{i=1}^n H_i K}{n \cdot B} R_j, \quad (3)$$

де V – сума коштів, необхідна на покриття дефіциту місцевого бюджету;

m – кількість галузей;

n – кількість років;

H_i – розрахункове значення дефіциту місцевого бюджету;

B – загальна кількість працюючих;

R_j – загальна кількість працюючих в кожній галузі чи підприємстві;

K – фактор компаундування чи/або дисконтування, розрахований на підставі річної ренти.

Розрахунок суми коштів необхідної для покриття дефіциту місцевого бюджету, за вищенаведеною формулою є простим і доступним для роботи, дозволяє розподілити рівновелике навантаження по всім підприємствам або галузям промисловості.

Наведені в роботі розрахунки доводять, що на рік, який йде за аналізованим, можна розраховувати на покриття дефіциту місцевого бюджету в сумі 11237 тис. грн.

На наш погляд, такий підхід до формування місцевих податків і зборів за рахунок рівновеликої навантаженості на підприємства в умовах кризових явищ – найбільш перспективний і оптимальний.

Відомо, що в країнах з розвинутою ринковою економікою планування є невід’ємною частиною життєдіяльності як господарюючих суб’єктів, так і держави в цілому. План і ринок мають на меті досягнути збалансованості між споживачем і ресурсами, попитом і пропозицією, а тим більше при плануванні бюджету і його дефіциту, яке повинно обґрунтовуватись показниками виконання планів надходження доходів, їх поелементним аналізом і, на цій основі, прогнозуванням зміни їх надходжень у поточному та найближчому періоді. Цієї мети, на думку автора, можна досягти за умов застосування сучасних методів аналізу і синтезу, розробки обґрунтованих моделей взаємозв’язку найважливіших показників.

В умовах нестабільної економіки (кризи платежів, зменшення надходжень доходів, зростання видатків) провокується збільшення дефіциту бюджету, посилюється нерівномірність виконання видатків бюджету за рахунок зниження доходів.

Прийняття законодавчими та виконавчими органами заходів впливу, спрямованих на стабілізацію і розвиток економіки, не дали істотних результатів. Для вирішення питання необхідно встановити взаємозв’язок та взаємозалежність між обсягом доходів та видатків державного і місцевих бюджетів і бюджетного дефіциту.

Обґрунтування взаємозв’язку вищезазначених показників дозволить поліпшити якість фінансового прогнозування, без чого неможливо здійснювати обґрунтовану економічну політику.

Моделювання бюджетного дефіциту повинно відбуватися і відбувається у процесі формування та виконання бюджету у динаміці, виходячи з системи показників оцінки рівня як державного, так і місцевих бюджетів.

Дефіцит бюджету повинен розглядатись як перманентна циклічно-динамічна система, а будівництво моделі прогнозування і регулювання вищезазначеного параметру повинно проводитись з урахуванням системних взаємозв'язків.

Модель, що пропонується, має на меті дослідження темпів зростання доходів і видатків бюджетів всіх рівнів як складових системи, і, таким чином, виявлення і моделювання подальшого розвитку показника дефіциту бюджету, його нівелювання, прогнозування подальшого розвитку економіки держави.

Основа системи показників оцінки бюджету становлять надходження доходів, видатки, та дефіцит як перевищення видатків над доходами. Якщо доходи прийняти за X , а видатки – за Y , то дефіцит H буде дорівнювати:

$$H = Y - X, \quad (4)$$

На наступному етапі побудови моделі простежується динаміка темпів приросту складових системи. На підставі відповідних розрахунків абсолютних і відносних показників пропонується провести порівняльну характеристику наявної динаміки доходів і видатків кожної складової бюджетної системи держави і визначити клас ситуації, що складалася відповідно до нижченаведеної сітки.

I $D \uparrow B \downarrow$	II $D \downarrow B \downarrow$
III $B \uparrow D \downarrow$	IV $B \uparrow D \uparrow$

Рис. 2. Класифікаційна сітка моделі регулювання доходів і видатків бюджету

Кожному з наведених етапів притаманні свої властивості, які мають наступні характеристики:

I – Якщо доходи бюджету мають чітку тенденцію до зростання, а видатки поступово знижуються, можемо стверджувати про непропорційну залежність наведених показників, а також про зниження дефіциту бюджету або про його відсутність.

II – Якщо і доходи, і видатки бюджету знижуються поступово, це свідчить про зниження рівня загальних макроекономічних показників розвитку певного регіону, чи держави взагалі, що потребує подальшого співставлення абсолютних розмірів доходів і видатків.

III – Якщо доходи бюджету мають тенденція зниження, а видатки – зростають, то маємо чітку динаміку незбалансованості бюджету, що потребує негайного втручання, застосування заходів щодо його регулювання з метою підвищення рівня доходів і зменшення темпів зростання видатків.

IV – Якщо доходи бюджету так само як і видатки постійно зростають – це показник загального розвитку регіону чи держави, що є позитивною тенденцією, але за умови що темпи зростання доходів перевищують темпи зростання видатків, інакше маємо дефіцит в абсолютному вираженні.

Наведена вище модель, як і будь-яка інша, має також враховувати і використовувати наступне обмеження, що є співставленням темпів приросту доходів чи видатків при їх однаковій тенденції. Для цього необхідно застосувати коефіцієнт еластичності, розрахований за наступною формулою:

$$E = \frac{T_d}{T_v}, \quad (5)$$

де E – коефіцієнт еластичності;
 T_d – темп приросту доходів;
 T_v – темп приросту видатків.

Отримане значення показує наскільки темп приросту видатків випереджає темп приросту доходів, чи навпаки, що дає підстави і звужує напрямки подальшого дослідження з метою виявлення резервів скорочення видатків.

Подальше вивчення цільового витрачання коштів повинно проводитись з метою виявлення резервів їх економії шляхом постійного дослідження видатків, причин перевитрат, і невиправдані з них віднести до резервів економії коштів, тобто до резервів поповнення доходів.

На думку автора, в рамках дослідження запропонованих залежностей можна вирішити наступні завдання:

- більш ґрунтовно підійти до прогнозування видаткової і дохідної частин бюджетів всіх рівнів;
- оптимізувати бюджетну стратегію доходів і видатків, що визначає програму рішень щодо розподілу коштів між державним і місцевими бюджетами по статтях на окремих етапах розвитку;
- збалансувати державний, місцевий і зведений бюджети по дефіциту.

ВИСНОВКИ

Дослідження бюджетного дефіциту та його регулювання в перехідній економіці України дозволило зробити наступні висновки.

Бюджет і його дефіцит відображають всю складність економічних відносин при формуванні ринкової моделі економіки, що потребує зростання контролюючої, стимулюючої та організаційної функцій бюджетної та податкової політики держави. Таким чином в роботі:

1. Зроблено теоретичне обґрунтування бюджетного дефіциту як показника незбалансованості доходів і видатків, розкрито його взаємозв'язок з макро- і мікропоказниками економічного і соціального розвитку, обсягом валового внутрішнього продукту, прибутку та висвітлено їх вплив на формування бюджетів всіх рівнів.
2. Доведено необхідність державного планування бюджету та його дефіциту, регулювання доходів, видатків і дефіциту державного та місцевих бюджетів на основі запропонованих методів регулювання.
3. Обґрунтовано шляхи удосконалення процесу формування бюджетів та їх дефіциту, зокрема:
 - запровадження жорсткого контролю за раціональним і ефективним використанням коштів бюджетів усіх рівнів;
 - відмову від практики залучення для покриття дефіциту бюджету кредитів Національного банку;
 - покриття дефіциту бюджету за рахунок широкого залучення коштів від розміщення державних цінних паперів;
 - запровадження виваженої податкової політики за рахунок впровадження системи оподаткування, яка базується на зменшенні кількості податків і введенні єдиного податку на основні фонди підприємств усіх форм власності;
 - зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування і забезпечення його фінансової незалежності за рахунок встановлення стабільних нормативів відрахувань від загальнодержавних податків залежно від економічного розвитку регіонів;
 - надання права органам місцевого самоврядування встановлювати єдиний місцевий податок на підприємства залежно від кількості працюючих.

4. Обґрунтовано необхідність вдосконалення методів погашення дефіциту бюджету, а саме: запозичень, скорочення видатків, емісійного, податкового, інвестиційного, інфляційного.
5. Запропоновано систему показників оцінки рівня бюджетного дефіциту, що надає змогу чітко визначити перевищення видатків над доходами і відповідно відслідкувати збільшення або зменшення бюджетного дефіциту та виявити чинники, які впливають на його зростання.

Планування і прогнозування бюджетного дефіциту повинно базуватись на розрахунках показників виконання планів надходження доходів, їх поелементному аналізі та передбачати зміни їх надходження у поточному та найближчому періоді.

Розробка моделей взаємозв'язку бюджетного дефіциту і економічного зростання дозволяє поліпшити якість фінансового прогнозування доходів і видатків державного і місцевих бюджетів та їх дефіциту, без чого неможливо здійснювати обґрунтовану економічну політику.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Д'яконова І.І. Реформування податкової політики – необхідна умова стабілізації економіки // Вісник Сумського сільськогосподарського інституту. – Суми, 1996. – № 1. – С. 60-63, 0,3 д.а.
2. Дьяконова И.И. Активизация инвестиционной деятельности – необходимое условие стабилизации и развития экономики // Сборник научных работ международной конференции-семинара. – Харьков, 1996 г., 19-21 ноября. Часть 2. – Харьков: Основа, 1996. – С. 161-163, 0,2 д.а.
3. Д'яконова І.І. Державний бюджет – показник розвитку економіки // Вісник Сумського аграрного університету. – Суми, 1997. – № 2 (3). – С. 80-84, 0,4 д.а.
4. Д'яконова І.І. Необхідність узгодження доходів і видатків державного бюджету // Вісник Української академії банківської справи. – Суми, 1997. – № 3. – С. 22-26, 0,2 д.а.
5. Д'яконова І.І. Податки та податкова політика України. – К.: Наукова думка, 1997. – 122 с., 6,5 д.а.
6. Д'яконова І.І. Зміст та роль прогнозів в управлінні дефіцитом бюджету // Экономическая политика и сотрудничество регионов Украины и России. Материалы международной научно-практической конференции, 1998 г., 13-14 мая, Сумы. – Сумы: Инициатива, 1998. – С. 82-89, 0,7 д.а.
7. Д'яконова І.І. Бюджетний дефіцит та методи його оптимізації // Фінанси України, 1998. – № 10. – С. 53-59, 0,4 д.а.
8. Д'яконова І.І. Необхідність системного аналізу показників у плануванні бюджету і його дефіциту // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць. – Суми: Слобожанщина: Ініціатива, 1998. – С. 152-157, 0,3 д.а.
9. Дьяконова И.И. Совершенствование методов финансирования дефицита бюджета // Экономика Украины. – Киев: Издательство “Преса України”, 1998. – № 11(436). – С. 84-86, 0,3 д.а.
10. Д'яконова І.І. Дефіцит бюджету: система показників та джерела фінансування // Вісник Національного банку України, 1999. – № 5. – С. 45-46, 0,4 д.а.

АНОТАЦІЯ

Д'яконова І.І. Бюджетний дефіцит і його регулювання у перехідній економіці України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит. – Українська академія банківської справи, Суми, 2000.

У дисертаційній роботі досліджено економічну природу дефіциту бюджету, тенденції його розвитку та взаємозв'язок із загальними макро- і мікроекономічними показниками економіки країни. Обґрунтовані основні чинники виникнення і джерела фінансування дефіциту бюджету як показника незбалансованості доходів і видатків в умовах перехідної економіки. Запропоновано систему показників оцінки рівня бюджетного дефіциту та обґрунтовано шляхи удосконалення

методів регулювання доходів, витратів та дефіциту державного і місцевих бюджетів; податкової політики. Досліджено необхідність впровадження системного аналізу показників у плануванні бюджету і його дефіциту, ролі прогнозів в управлінні дефіцитом бюджету і його моделювання. Обґрунтовано необхідність затвердження стабільних нормативів відрахувань від загальнодержавних податків у бюджети регіонів залежно від рівня їх економічного розвитку.

Ключові слова: бюджет, бюджетний дефіцит, бюджетне планування, управління бюджетним дефіцитом, податкова політика, доходи бюджету, витатки бюджету.

АННОТАЦИЯ

Дьяконова И.И. Бюджетный дефицит и его регулирование в переходной экономике Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01. – финансы, денежное обращение и кредит. – Украинская академия банковского дела, Сумы, 2000.

В диссертационной работе исследовано возникновение дефицита бюджета, его увеличение и уменьшение в зависимости от уровня развития экономики и наполнения бюджета как основного механизма распределения и перераспределения финансовых ресурсов между отраслями экономики и регионами. Изучены особенности и закономерности формирования и использования бюджета и его дефицита в условиях переходной экономики. Отображены причины и факторы бюджетного дефицита как показателя несбалансированности доходов и расходов. Обоснована связь бюджетного дефицита с макро- и микроэкономическими показателями, а также исследовано его влияние на формирование финансовой политики страны. Предложена система показателей оценки уровня бюджетного дефицита основывающаяся на расчете относительных показателей абсолютной величины бюджетного дефицита к величине валового внутреннего продукта в стране, доходов и расходов бюджета за исследуемый период. Обоснованы пути усовершенствования методов регулирования доходов, расходов и дефицита государственного и местных бюджетов, основными из которых можно выделить налоговый, инвестиционный, инфляционный. На основании Закона Украины “О бюджетной системе Украины” а также Закона Украины “О системе налогообложения” разработана классификация распределения налогов в Украине в зависимости от объекта налогообложения, конечного получателя, способа взимания налогов. Внесены предложения по реформированию налоговой политики Украины, основывающиеся на реформировании системы прямого налогообложения промышленных предприятий с целью снижения затрат, создания стимулов для развития производства, а следовательно, расширения налогооблагаемой базы не прямых налогов.

В работе обосновывается необходимость применения системного анализа показателей в планировании бюджета, его дефицита и роли прогнозов в управлении дефицитом бюджета и его моделировании. Обоснована необходимость утверждения стабильных нормативов отчислений от общегосударственных налогов в бюджет регионов в зависимости от их экономического развития.

Для решения проблемы регулирования дефицита бюджета необходимо решить вопрос прогнозирования взаимосвязи основных макро- и микропоказателей с целью оптимизации их уровня. В этой связи моделирование бюджетного дефицита должно осуществляться на основании системы показателей оценки уровня как государственного, так и местных бюджетов. При этом дефицит должен рассматриваться как перманентная циклично-динамическая система, а построение модели должно проводиться с использованием системных связей. Решение этих вопросов даст возможность более основательно подходить к прогнозированию расходной и

доходной частей бюджетов всех уровней, оптимизировать бюджетную стратегию доходов и расходов, сбалансировать государственный, местные и сводный бюджет по дефициту.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный дефицит, бюджетное планирование, управление бюджетным дефицитом, налоговая политика, доходы бюджета, расходы бюджета.

SUMMARY

D'yakonova I.I. The budget deficit and its regulation in the transitive economy of Ukraine. – Unpublished.

The dissertation towards the degree of the candidate of Science (special field) 08.04.01. – Finances, Money Turnover and Credit. - The Ukrainian Academy of Banking, Sumy, 2000.

The study is dedicated to researching the origin of the budget deficit its increase and decrease depending on the economy development. The budget is considered as the main mechanism of the financial resources distribution and redistribution between the fields of economy and the regions. In terms of the transitive period, the Gross National Product formation and distribution, as well as the budget and its deficit formation and usage, has considerable peculiar features and regularities. The factors and reasons of the budget deficit as the exponent of the unbalanced economy are covered in the study. The relationship of the budget deficit and macro- and microeconomic exponents and its influence on the formation of the financial policy of the country are proved.

The system of the exponents to estimate the budget deficit level has been designed. The ways how to overcome the budget deficit have been suggested. These are the methods of incomes, expenditures and the regulation of state and local budgets; the methods of the taxation policy; systemic exponents analysis considered the budget planning; the management and simulation of the budget deficit. The necessity of determining the standards of deduction from the state taxes into the local budget depending on the region economic development has been suggested.

Key words: budget, budget deficit, budget planning, budget deficit management, taxes, taxes policy, budget revenues, budget expenditures.

